

УДК 330.1: 338.2

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2022-3-5>

Тетяна Петрівна ТКАЧЕНКО,

канд. економ. наук, доцент

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: 0000-0002-2424-6123

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДІАГНОСТИКИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті обґрунтовано організаційно-економічні засади діагностики системи економічної безпеки промислових підприємств. Доведено, що створення ефективної системи економічної безпеки підприємства дає можливість захистити інтереси суб'єкту господарювання, сформувавши його конкурентні переваги та якісні параметри, забезпечити досягнення поставлених задач та цільових орієнтирів на відкритому ринку. Визначено, що організаційно-економічні засади діагностики системи економічної безпеки промислового підприємства представляють собою розроблення, апробацію та запровадження комплексу різновекторних дослідницьких процедур та інструментарію, спрямованих на виявлення детермінуючих чинників такого стану функціонування промислового підприємства, симптомів та причин виникнення проблем та можливих ускладнень, моніторинг можливостей підприємства реалізовувати поточні та стратегічні цілі розвитку, а також розробка рекомендацій щодо напрямів усунення можливих негативних проявів чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Організаційно-методичні засади системи економічної безпеки промислових підприємств повинні враховувати такі основні принципи як: системний характер, що полягає як у системності самого процесу діагностування, а також урахування детермінант, закономірностей управління економічної безпеки промислового підприємства; урахування цілісності, комплексності та синергійності виробничо-технологічних, фінансово-економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів діяльності промислового підприємства; взаємозалежність якості, конкурентоспроможності, життєвого циклу продукції та інших осо-

бливостей підприємства; комплексність функціоналів та процесів промислового підприємства; унікальність промислового підприємства та його специфічні особливості; адаптування інструментарію діагностики економічної безпеки промислових підприємств по відношенню до специфічних зовнішніх процесів; обґрунтованість методичних підходів до вибору векторності превентивних заходів щодо забезпечення економічної безпеки; задіявання різноаспектного інструментарію діагностики системи економічної безпеки із урахуванням аналізу просторових, інформаційних, інфраструктурних, ресурсно-енергетичних, логістичних, екологічних та інших характеристик впливу на розвиток підприємства та його економічну безпеку.

Ключові слова: економічна безпека, промислове підприємство, діагностика, організаційно-економічні засади, система економічної безпеки, інструментарій діагностики.

Tatiana TKACHENKO

PhD in Economics,
Associate Professor of Economics and Entrepreneurship
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute»

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DIAGNOSTICS OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article substantiates the organizational and economic principles of diagnostics of the system of economic security of industrial enterprises. It has been proven that the creation of an effective enterprise security system provides an opportunity to protect the interests of the economic entity, to form its competitive advantages and quality parameters, to ensure the achievement of the set goals and targets on the open market. It is shown that the organizational and economic principles of diagnostics of the economic security system of an industrial enterprise are the development, testing and implementation of a complex of multi-vector research procedures and tools aimed at identifying the determining factors of such a state of functioning of an industrial enterprise, symptoms and causes of problems and possible complications, monitoring the capabilities of

the enterprise to implement current and strategic development goals, as well as the development of recommendations on ways to eliminate possible negative manifestations of factors of the external and internal environment. The organizational and methodical principles of the system of economic security of industrial enterprises should have such basic principles as: systemic character, arising both in the system of the diagnosis process itself, as well as a determinant of taking into account the laws of management of the economic security of an industrial enterprise; taking into account the integrity, complexity and synergy of production-technological, financial-economic, social, environmental and other aspects of the activity of an industrial enterprise; interdependence of quality, competitiveness, product life cycle and other features of the enterprise; the complexity of the functions and processes of an industrial enterprise; the uniqueness of the industrial enterprise and its specific features; adaptation of the diagnostic toolkit of economic security of industrial enterprises in relation to individual external processes; the validity of methodical approaches to the choice of vectoriality of preventive measures to ensure economic security; the use of a multifaceted diagnostic toolkit of the economic security system with the analysis of spatial, informational, infrastructural, resource-energy, logistical, environmental and other characteristics of the impact on the development of the enterprise and its economic security.

Key words: economic security, industrial enterprise, diagnostics, organizational and economic principles, system of economic security, diagnostic tools.

Постановка проблеми. Питання економічної безпеки на рівні економічних систем будь якого рівня все більше набувають актуальності. Це пов'язано із тим, що сучасний етап розвитку суспільних відносин характеризується високим ступенем невизначеністю, швидкоплинністю змін та проявів різномірних процесів. У свою чергу нестабільність зовнішнього середовища на глобальному, міжнародному, національному, регіональному рівнях призводять до зростання нестабільності та невизначеності функціонування мікроекономічних систем таких як підприємства. Невизначеність викликається відсутністю або різномірністю та полярністю даних, асиметричністю інформаційних потоків щодо вірогідності настання несприятливого результату розвитку подій. В результаті потоки інформації, знань інноваційно-технологічних

та інших розвиткових процесів відстають від темпів суспільного розвитку, що впливає на виникнення нових загроз та ризиків, що негативно може вплинути на діяльність підприємств та інші економічні системи. Світові кризи глобальних та національних масштабів їх постійна модифікація вимагають своєчасного адаптування підприємств до мінливих умов господарювання, що актуалізує побудову ефективної системи економічної безпеки підприємства та її діагностику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «безпека» в економічних дослідженнях почала активно досліджуватися тільки у XX ст. і трансформувалась у дослідження економічної безпеки систем від глобального, національного, регіонального до мікрорівня. У 40-50 рр. минулого століття у теорії класичного реалізму досліджувалися питання національної безпеки, масштабна світова економічна криза 30-х років обґрунтувала необхідність активного наукового пошуку для практичної реалізації у площині діяльності підприємств. Поступово питання забезпечення економічної безпеки підприємств, що складають базис розвитку національної економіки тали займати вагоме значення у наукових доробках вчених.

Серед вітчизняних дослідників економістів, що присвятили свої праці дослідженню діагностики економічної безпеки підприємств слід відмітити науковий доробок: О. Ареф'єва, С. Ілляшенко, Я. Вишнякова., С. Марченко, І. Циглика, О. Полушкіна, З. Варналій, В. Новицький, С. Тульчинська, О. Ілляш, С. Ілляшенко, Г. Кучерук, В. Пасічник, М. Бердар, О. Вовк, А. Ковальчук, О. Маслак, В. Ортинського, Т. Романчик та ін.

Не зважаючи на активні наукові пошуки вчених та їх практичне впровадження в діяльності промислових підприємства питання обґрунтування організаційно-методичних засад діагностики системи економічної безпеки набувають актуальності, що підтверджується новими загрозами, що виникли в результаті військового вторгнення на територію України з боку Російської Федерації. Це вимагає підвищення уваги промислових підприємств до питань економічної безпеки та впровадження наукових організаційно-методичних розробок у господарську діяльність. Сучасні умови воєнного стану зумовлюють пошук і впровадження оптимальних методів діагностики, оцінювання та контролю стану поточних захисних функцій промислових підприємств з метою прийняття оптимальних управлінських рішень щодо стабілізації

функціонування виробничої діяльності та стійкого розвитку промислового підприємства.

Метою статті виступає обґрунтування організаційно-методичних засад діагностики системи економічної безпеки промислових підприємств в сучасних умовах. Для досягнення поставленої мети було використано системний підхід щодо об'єкту дослідження, а також поставлено та вирішено наступні завдання: обґрунтовано актуальність дослідження діагностики системи економічної безпеки промислових підприємств; обґрунтування принципів організаційно-методичних засад системи економічної безпеки промислових підприємств; визначено методичний інструментарій діагностики системи економічної безпеки промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування промислових підприємств та їх розвиток відбувається постійно під впливом змін, що зумовлюють ендогенні та екзогенні чинники впливу, які впливають на штучно встановлені або природно виникаючі зміни станів промислового підприємства, що відрізняється від попереднього стану якісними характеристиками. Це призводить до того, що підприємство як певна складна система має можливість реалізовувати нові можливості, якості, процеси, що впливає на виникнення нових функцій, досягати результативності за рахункових нових можливостей. Це та інше дає можливість промислового підприємству займати нові позиції на конкурентному ринку. Зміна позиціонування промислового підприємства в зовнішньому середовищі сприяє підвищенню його економічної безпеки та підвищує здатність до протидії новим загрозам та ризикам.

Поняття «діагностика» перекладається з грецької мови як розпізнання, визначення і саме це висвітлює сутність поняття діагностики системи економічної безпеки промислового підприємства. Діагностика представляє собою певний процес розпізнання стану економічної безпеки та встановлення діагнозу за певними параметрами фінансово-економічного розвитку підприємства.

Таким чином, на наш погляд, організаційно-економічні засади діагностики системи економічної безпеки промислового підприємства представляють собою розроблення, апробацію та запровадження комплексу різновекторних дослідницьких процедур та інструментарію, спрямованих на виявлення детермінуючих чин-

ників такого стану функціонування промислового підприємства, симптомів та причин виникнення проблем та можливих ускладнень, моніторинг можливостей підприємства реалізовувати поточні та стратегічні цілі розвитку, а також розробка рекомендацій щодо напрямів усунення можливих негативних проявів чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Тобто головною метою діагностики виступає не тільки збір, обробка інформації щодо системи економічної безпеки підприємства, а й розробка рекомендацій для прийняття своєчасних управлінських рішень. Діагностика системи економічної безпеки промислового підприємства включає в себе різновекторні концепції моніторингу розвитку економічної системи, методологічні основи економічного аналізу, господарського обліку, різноманітні механізми та підходи щодо встановлення загроз та небезпеки розвитку підприємства та їх вплив на його діяльність.

Організаційно-методичні засади економічної безпеки дають можливість забезпечити збір інформації, її систематизацію, узагальнення, критичний аналіз отриманих параметрів економічного розвитку та форм проявів причинно-наслідкових зв'язків різнорідних процесів зовнішнього та внутрішнього середовища, а також обґрунтувати методичний інструментарій щодо прийняття оптимальних управлінських рішень на підприємстві для підвищення ефективності його діяльності та упередження можливих загроз та ризиків.

Організаційно-методичні засади системи економічної безпеки промислових підприємств повинні враховувати такі основні принципи як:

- системний характер, що полягає як у системності самого процесу діагностування, а також урахування детермінант, закономірностей управління економічної безпеки промислового підприємства, що виступає відкритою системою та знаходить під постійним впливом зовнішніх чинників;
- урахування цілісності, комплексності та синергійності виробничо-технологічних, фінансово-економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів діяльності промислового підприємства;
- взаємозалежність якості, конкурентоспроможності, життєвого циклу продукції та інших особливостей підприємства у залежності від сфери його діяльності;

- комплексність функціоналів та процесів промислового підприємства, що обумовлюють його економічну безпеку;
- унікальність промислового підприємства та його специфічні особливості, що вимагає їх урахування при діагностуванні системи економічної безпеки;
- адаптування інструментарію діагностики економічної безпеки промислових підприємств по відношенню до специфічних зовнішніх процесів, наприклад, таких як Covid-19 та інші;
- обґрунтованість методичних підходів до вибору векторності превентивних заходів щодо забезпечення економічної безпеки, в тому числі, їх ресурсного і технологічного забезпечення;
- задіявання різноаспектного інструментарію діагностики системи економічної безпеки із урахуванням аналізу просторових, інформаційних, інфраструктурних, ресурсно-енергетичних, логістичних, екологічних та інших характеристик впливу на розвиток підприємства та його економічну безпеку.

Побудова організаційно-методичних засади системи економічної безпеки промислових підприємств із урахуванням зазначених принципів сприятиме підвищенню ефективності діагностування та своєчасності прийняття управлінських рішень.

Методичним інструментарієм діагностики системи економічної безпеки можуть виступати різноманітні підходи серед яких:

- індикативний підхід, який передбачає моніторинг показників та їх груп по відношенню до середніх по виробничій сфері діяльності, еталонних значень та критеріїв, встановлених галузевих нормативів тощо. Але, використання такого підходу більш є обґрунтованим по відношенню до макрорівня економічних систем, оскільки специфічні умови виробництва, розташування, коливань кон'юнктури ринків, особливості виробничої діяльності промислових підприємств не завжди можуть відповідати еталонним значенням та встановленим середнім критеріям сфери діяльності. Відхилення можуть бути досить вагомими, але при цьому вони можуть не гарантувати забезпечення стійкості економічного розвитку промислового підприємства та навпаки характеризувати суттєві загрози;

- функціонально-ресурсний підхід, що передбачає моніторинг окремих складових системи економічної безпеки по відношенню до функціоналів та ресурсних властивостей. Функціонально-ресурсний підхід не позбавлений вад, оскільки вимагає обґрунтованості при формалізації функціональних та ресурсних складових промислового підприємства. Оскільки кожне підприємство відповідно до своїх унікальних особливостей обґрунтовує функціональні та ресурсні складові це призводить до ускладнення уніфіковано підходу при діагностиці систем економічної безпеки промислових підприємств. Необхідно зазначити, що по відношенні до уніфікації функціонально-ресурсного підходу вже впроваджено загально визначені норми та певні межі показників. Це, наприклад, стосується методів аналізу загроз банкрутства промислових підприємств, фінансового аналізу економічної безпеки підприємств тощо;
- економіко-математичний підхід, передбачає проектування моделей поведінки функціонування промислового підприємства за рахунок побудови різноманітних економіко-математичних моделей із урахуванням прогнозування впливу факторів екзогенного середовища та факторів внутрішнього впливу. Розвиток програмного забезпечення та інформаційно-цифрових технологій сприяє поширенню та більш частому використанню економіко-математичного підходу при діагностиці системи економічної безпеки промислових підприємств.

Висновки та пропозиції. Отже, проблематика дослідження діагностики економічної безпеки промислових підприємств набуває все більшої актуальності, що пов'язано із тим, що розвиток економічних систем всіх рівнів все більшого тиску зазнає від існуючих різноманітних небезпек та загроз, як зовнішнього так і внутрішнього середовища.

Доведено, що створення ефективної системи економічної безпеки підприємства дає можливість захистити інтереси суб'єкту господарювання, формувати його конкурентні переваги та якісні параметри, забезпечити досягнення поставлених задач та цільових орієнтирів на відкритому ринку. Доведено, що організаційно-економічні засади діагностики системи економічної безпеки промисло-

вого підприємства представляють собою розроблення, апробацію та запровадження комплексу різновекторних дослідницьких процедур та інструментарію, спрямованих на виявлення детермінуючих чинників такого стану функціонування промислового підприємства, а також розробка рекомендацій щодо напрямів усунення можливих негативних проявів чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Подальших досліджень у площині діагностики економічної безпеки промислових підприємств вимагає розроблення та впровадження організаційно-економічних засад діагностування із урахуванням сучасних змін, що викликані воєнними діями на території України.

© **Ткаченко Т.П., 2022**

ЛІТЕРАТУРА

1. Ареф'єва О.В. Конкурентоспроможність підприємств у міжнародному цифровому просторі: монографія. Київ, ФОП Маслаков, 2019. 342 с.

2. Бердар М.М. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка*. 2015. № 124/125. С. 73–76.

3. Вовк О.М. Управління розвитком системи економічної безпеки підприємства: теоретичне забезпечення. *Приазовський економічний вісник*. 2018, №6(11). С.120–124.

4. Ілляшенко С.М. Складові економічної безпеки підприємства та підходи до її оцінки. *Актуальні проблеми економіки*. 2013., № 3. С. 12–19.

5. Іляш О.І. Система парадигма соціальної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії. *Механізм регулювання економіки*. 2011. №2 С. 23–32.

6. Ковальчук А. М. Управлінські аспекти оцінювання економічної безпеки підприємства в умовах трансформаційної економіки. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2020. №4 (72). С. 211–218.

7. Тульчинська С., Солосіч О., Чорній В. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної

безпеки підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 9. С. 54-58.

8. Тульчинська С.О., Солосіч А. Актуальні проблеми підвищення прибутковості комунальних підприємств як фактору економічної безпеки. *Агросвіт*. 2019. № 22. С. 54-59.

9. Тульчинська С.О., Чорній Б.П., Салоїд С.В. Механізм оцінювання залучення інвестиційних ресурсів як засіб забезпечення економічної безпеки промислових підприємств: монографія. Київ, 2018. 170 с.

10. Філіппова С.В., Волощук Л.О., Черкасова С.О. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління. Одеса, ФОП Бондаренко М.О., 2015. 196 с.

11. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. Київ, 2007. 436 с.

REFERENCES

1. Arefieva, O. (2019). Konkurentospromozhnist' pidpryyemstv u mizhnarodnomu tsyfrovomu prostori [Competitiveness of enterprises in the international digital space]. 342 p. (in Ukrainian).

2. Berdar, M. (2015). Zabezpechennia finansovoi bezpeky subiektiv pidpryyemnytstva [Ensuring financial security of business entities]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Ekonomika. Bulletin of Kyiv National University. T. Shevchenko. Economy*, no. 124/125, pp. 73-76. (in Ukrainian).

3. Vovk O.M. (2018). Upravlinnya rozvytkom systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: teoretychne zabezpechennya [Management of enterprise economic security system development: theoretical aspects]. *Priazovsky Economic Bulletin*. no. 6(11). pp. 120-124.

4. Illiashenko, S.M. (2013). Skladovi ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva ta pidkhody do yiyi otsinky. [Components of economic security of the enterprise and approaches to its evaluation]. *Actual problems of the economy*, no. 3, pp. 13-19. (in Ukrainian).

5. Ilyash, A.I. (2011). Systema paradyhma sotsial'noyi bezpeky na riznykh rivnyakh suspi'noyi iyerarkhiyi [The system of social security paradigm at different levels of the hierarchy of social], *Mehanizm regulyuvannya ekonomiki*. vol. 2, pp. 23-32. (in Ukrainian).

6. Kovalchuk A.M. (2020). Upravlins'ki aspekty otsynyuvannya

ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky [Management aspects of assessment of economic security of the enterprise in the conditions of transformational economy]. *Economic Bulletin of the Dnieper Polytechnic*. No. 4 (72). pp. 211-218. (in Ukrainian).

7. Tulchynska, S.O, Solosich, A. (2019). Actual problems of increasing the profitability of utilities as a factor of economic security. *Ahrosvit*. Vol. 22. pp. 54-59.

8. Tulchynska, S., Solosich, O., Chorniy, V. (2021). The impact of digitalization of management processes on the system of economic security of the enterprise. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2021. Vol. 9. pp. 54-58.

9. Tulchynska, S.O., Chornii, B.P., and Saloid, S.V. (2018). Mekhanizm otsiniuvannya zaluchennia investytsiinykh resursiv yak zasib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpryyemstv. Kyiv. (in Ukrainian).

10. Filippova, S.V., Voloshchuk, L.O., Cherkasova, S.O. (2015). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstv realnoho sektoru ekonomiky v umovakh vartisno-oriientovanoho upravlinnia [Economic security of enterprises of the real sector of the economy in terms of cost-oriented management]. Odesa: 196 p. (in Ukrainian).

11. Shkarlet, S.M. (2007). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: innovatsiynyy aspekt [Economic security of an enterprise: an innovative aspect]. 436 p. (in Ukrainian).

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 15.08.2022